

3. **Олтаржевський, Д.** Исторична генеза та соціально-інформаційне функціонування корпоративної преси / Д. Олтаржевський // Вісник книжкової палати : наук.-практ. журн. – 2010. – № 6 (167). – С. 6–9.
4. **Олтаржевський, Д.** Українська корпоративна періодика: сьогодні і майбутнє / Д. Олтаржевський // Наук. зап. Ін-ту журналістики.– 2010. – Т. 40. – С. 177–181.
5. **Танавская, Л.** Тень печати / Людмила Танавская // Деньги. – 2005. – 27 июля. – № 29 (534). – С 17.
6. **Тодорова, О. В.** Корпоративное издание на 200 % / Оксана Тодорова. – Одесса : СМІЛ, 2007. – 256 с.

УДК 811.161.2'373.611

С. Ю. Жарко

СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ НОМІНАЦІЙ У ТВОРАХ О. ГОНЧАРА

Проаналізовано індивідуально-авторські номінації у творах О. Гончара, з'ясовані їхні структурно-семантичні особливості та функціонально-стилістичні аспекти.

Ключові слова: індивідуально-авторські номінації, окказіоналізми, нормативно-системне словотворення, словотвірний тип.

Проанализированы индивидуально-авторские номинации в произведениях О. Гончара, определены их структурно-семантические особенности и функционально-стилистические аспекты.

Ключевые слова: индивидуально-авторские номинации, окказионализмы, нормативно-системное словообразование, словообразовательный тип.

Individually–authorial nominations, educed in works of Gonchar, are analysed in the article, they are found out structurally-semantic features and functionally-stylistic aspects.

Key words: individually–authorial nominations, normatively-system word-formation, word-formation type.

Утворення нових слів – один із найактивніших мовних процесів. Мовленнєві новотвори досить часто демонструють великі резервні можливості словотвірної мовної підсистеми, тому є об'єктом пильної уваги мовознавців.

Важливе місце в системі словотворення належить індивідуально-авторським номінаціям, які в україністиці досліджуються під різним кутом зору, зокрема О. Стишовим, В. Чабаненком, А. Нелюбою, Ж. Колоїз. Індивідуально-авторські інновації наділені яскравими експресивно-емоційними відтінками й виконують важливу роль у художній концептуалізації образної картини світу митця. Вони «беруть участь у формуванні підтекстових естетичних смислів, що реалізуються через актуалізацію конотативних компонентів, які є складовими прагматичного значення слова» [3, с. 258]. Їхня поява спричинена бажанням автора зосередити увагу на певних відтінках смислу, дати свою оцінку зображуваному, назвати нові поняття. «З одного боку, талановитий митець часом відчуває брак виражальних засобів, що зумовлює його художні пошуки, непинний процес експерименту в естетичному освоєнні світу; з іншого, українська мова характеризується високою дериваційною спроможністю, що й стимулює процес творчого пошуку» [5, с. 570].

Індивідуально-авторські номінації становлять яскраву стилістичну особливість творів Олесея Гончара і є **об'єктом** даного дослідження, **завдання** якого по-

лягає у виявленні структурно-семантичних особливостей та стилістичних функцій лексичних інновацій у творах письменника. Вони дають образні уявлення не лише про світ як такий, а й про письменницьке світосприйняття як певну оцінку реальності, тому служать важливим засобом реалізації творчого задуму. Відсутність праць, спрямованих на ґрунтовне вивчення індивідуально-авторських номінацій у творах О. Гончара, й зумовлює **актуальність** окресленої теми.

До власне авторських новотворів відносимо слова, які утворені за наявними в сучасній мові моделями, але вжиті лише в певному контексті й не зафіксовані у словниках, а також okazіоналізми – утворені внаслідок порушення законів емпіричної продуктивності словотвірних типів, з одного боку, та в результаті порушення законів системної продуктивності словотвірних типів – з іншого [2, с. 229]. Індивідуально-авторські номінації кваліфікуються як стилістичні неологізми, оскільки вони сприяють увиразненню мови художнього твору, надають їй експресивності, емотивної забарвленості, образності, можуть служити способом формування концепту художнього твору [6, с. 424].

Більшість авторських новотворів, як правило, утворена за зразком продуктивних словотвірних типів із порушенням законів системної продуктивності, «найчастіше вони походять від основ, семантика і граматичні властивості яких суперечать умовам нормативно-системного словотворення» [7, с. 161].

Індивідуально-авторські лексеми у творах О. Гончара становлять розмаїту за структурно-семантичними ознаками систему номінацій. Вони представлені низкою іменників, прикметників, дієслів, рідше – прислівників, утворених головним чином унаслідок складання основ та слів, а також способом суфіксації.

Лексичні новотвори в текстах письменника репрезентують здебільшого людину, тому найчисленнішим є дериваційне поле, яке формують іменники на означення особи за її зовнішніми та внутрішніми ознаками, характером поведінки, рідше – родом діяльності. Більшість із них становлять складні іменники. Вони утворюються переважно шляхом поєднання двох узувальних лексем з метою назвати нове поняття або виділити в позначуваному найвиразніші ознаки, репрезентуючи більш влучною назвою вже наявне явище, напр.: *мочеморда*, *гонивітерка*, *вовчebilетник*, *юшкоїд*, *зайдисвіта*, *батькопродавець*.

Складні слова, формуючись на базі синтаксичних одиниць, сприяють мінімізації мовних засобів і служать точними лаконічними найменуваннями, які є семантично прозорими дериватами. Олесь Гончар здебільшого компонує складні іменники за продуктивними в українській мові моделями (*іменникова основа + дієслівна основа*; *дієслівна основа + іменникова основа*), напр.: *дичокради*, *рибохвати*, *книгогризи*, *грошолоби*, *юшкоїд*; *мочеморда*, *гонивітерка* (аналізуємо композит *гонивітер*, оскільки він є okazіональним). Ці номінації наділені виразними суб'єктивно-експресивними відтінками, які демонструють почуття авторської зневаги, осуду, презирства. Вони сприяють утвердженню життєвих позицій письменника, засудженню негативних проявів суспільства, напр.: *Розвелася ціла порода **пустомолотів**, закутих у панцир інструкцій служак, яких големи руками не візьмеш, з якими треба вміти воювати, і Лукія – воює* [1, II с. 67]; *Вони тоді вам цілий день трудитимуться... Без зарплати. І без трудоднів. Не те що ми, **грошолоби*** [1, II, с. 23]; *Навпаки, він як виросте, то якраз і стане на варті гирла й лиману, буде охоронцем птахів і риб, а тим **дичокрадам та рибохватам** ... він скаже: «Оголошую вам бій без примирення!...»* [1, II, с. 311].

Okazіональною номінацією є своєрідна за структурою лексема *мочеморда*, створена за моделлю *дієслівна основа + іменникова*. Традиційно в подібних іменниках дієслівна основа вжита у формі наказового способу (пор. *перекотиполе*, *нечуйвітер*). Письменник порушує норми системного словотворення і поєднує з іменниковою основою (*морда*) дієслівну форму 3-ї особи однини (*моче*). Пор.:...у неділю жодна п'яна компанія не мине криниці, щоб не повстромляти в неї свої

п'яні пики... Буває, що пробують дістати той скарб, бо ніби ж зовсім близько бачить котрийсь мочеморда шаблю і держак інкрустований, але тільки сягне рукою у воду, як дна вже й нема ... [1, V, с. 182].

Іменник *садолюб* – «той, хто любить сад» утворено за аналогією до іменника *книголюб*. Автор акцентує увагу на тому, що означуваний персонаж не лише вирощує сад, а із любов'ю цим займається (пор. *садовод*).

Ефективним засобом вираження авторських емоцій та уподобань у художніх текстах Олесь Гончар є також юкстапозити, напр.: *Невже і їй трапиться такий груб'ян-бруднолайко, хоч поки не п'є – симпатяга чоловік, душа нарозхрист... [1, V, с. 42]; А скаржитися хочеться. На все. На гуляш, на рушник, на отих розвезених по стіні репінських «Запорожців», що так само, як замашні брехуни-мисливці Перова, покликані прикрашати кожну степову чайну... [1, II, с. 104]; Чи не більше мусять лякати живуцого те, що проіснувати він може безцільно, пройти дорогу життя людиною-авоською, відцвісти свої весни пустоцвітом? [1, VII, с. 17].*

У складі власне авторських юкстапозитів трапляються деривати, компонентами яких є узуальні іменники *брехуни-мисливці*, *людина-авоська*, *чвара-п'янюга*, а також лексеми, ключовим словом яких є узуальний іменник, а означуваним – оказіональний *груб'ян-бруднолайко*, *груша-безнасиниця*. Потужним емоційним зарядом наділені юкстапозити, стрижневий іменник яких підсилюється, увиразнюється оказіональним субстантивом із подібною внутрішньою формою, напр.: *розгуба-роззява*.

Серед суфіксальних іменників особливо стилістично виразними є найменування осіб за їхніми зовнішніми та внутрішніми ознаками. Вони утворені від дієслівних, прикметникових, рідше – іменникових основ за допомогою суфіксів, які не лише репрезентують значення особи як носія певної ознаки, а й виражають додаткові конотативні забарвлення, напр.: *заблуканець*, *пропияка*, *корінняк*, *плавак*, *заводійка*, *мудрагелі*. Пор.: *Бо нащо ж ти їм здався тепер, заблуканець, утікач нещасний, що тільки й можеш бути для матері соромом та ганьбою! [1, II, с. 466]; – І людина надійна, – каже директор, знову натякаючи на механіка. – Свій, корінняк... Це вам не з приїшлих: одною ногою тут, а другою десь... [1, II, с. 443].*

Яскраві суб'єктивно-експресивні значення презентує, зокрема, лексема *пропияка*. Вона утворена за допомогою суфікса **-ак-а**, експресивного за своєю природою, від дієслова *пропийчати*, яке виражає своєю семантикою негативні емоційні відтінки. Накладання оцінно-негативних відтінків словотворчого суфікса й основи твірного дієслова підсилює експресивні конотації деривата.

Значними виражальними можливостями характеризуються оказіональні іменники *хуліганча* та *бандитня*. Перший, зокрема, демонструє порушення норм системного словотворення. Він утворений сполученням основи іменника, лексичне значення якого виражає оцінно-негативні відтінки, із суфіксом **-ч-а**, який реалізує позитивні конотації. Іменник *бандитня* втілює збірно-зневажливе значення, що виникло в результаті поєднання оцінно-негативного значення мотивувального іменника *бандит* зі значенням збірності, яке репрезентує словотворчий суфікс **-н-я**.

Серед авторських новотворів було також виявлено іменник *гектарниця* – «особа жіночої статі, яка обробляє гектари землі». Цей фемінітив утворено за законами продуктивного словотворення. Новацією є мотивувальний іменник на позначення особи чоловічої статі (*гектарник*), який характеризується контекстуальним вживанням.

Своєрідним за семантикою є неологізм *базаряни* (*базарянин*). Він утворений за аналогією до лексем *харків'янин*, *галичанин*, *остров'янин*, *горянин*, *хutorянин*, що називають осіб за місцем їхнього проживання. Ці деривати мотивуються основами акцентованих локативів, зокрема назв населених пунктів, держав та конти-

нентів, річок, островів, а також загальних найменувань населених пунктів, тому їм властиве словотвірне значення «особа за місцем проживання». Похідний іменник *базаряни* (*базарянин*), на відміну від інших слів, позначає особу за її місцем перебування, тому й виділяється серед дериватів цього словотвірного типу, пор.: *Згодом стали прибувати ще машини з нарядами на комбікорм, з накушканими базарянами...* [1, VII, с. 35]. Оказіональний характер іменника *базаряни* спричинений семантикою мотивувального іменника *базар* та словотвірними закономірностями суфікса *-анин*.

У творах О. Гончара виявлено також оказіональні іменники на позначення абстрагованої ознаки, напр.: *яснина, непривіття, химер'я*. Письменник сполучає прикметникові основи (*ясн-ий, непривітн-ий, химерн-ий*) із суфіксами *-ин-а, -j-а*. Традиційно прикметникові основи поєднуються із суфіксом *-ість*, тому у словниковому складі української мови наявні деривати *ясність, непривітність, химерність*. Суфікс *-j-а* сполучається з іменниковими основами на зразок *верхів-j-а, клочч-j-а* і репрезентує значення збірності. Таким чином, авторські номінації утворені від потенційних слів, які за своїми граматичними властивостями не здатні поєднуватися із суфіксами *-ин-а, -j-а*. Іменник *яснина*, очевидно, утворено за аналогією до дериватів *далечина, глибочина*, пор.: *Коли дим розливався, він побачив над собою синю ясинну недосяжного неба і обсмалене, розщеплене верхів'я дерева* [1, I, с. 491].

За аналогією до іменників *артистизм, критицизм, героїзм* О. Гончар моделює іменник *приятелізм*.

У складі гончарівських іменникових неолексем виявлено також віддієслівні деривати *висьохки, нахвалки, невправки, переучка, двиготи*, наділені експресією розмовності.

Щоб передати динамізм, незвичайність ситуацій, концентрацію дій та почуттів, митець уводить у текстове полотно неординарні, місткі прикметникові й дієслівні номінації, напр.: *сухарюватий, мулатна, безмускульні, щедролюбна, грайливоока, з'яструбів, набідилася, прихвалити, провіває, малиновіють*.

Оригінальним у структурно-семантичному плані є прикметник *мулатний*, який служить оказіональною назвою кольору подібно до *бронзовий, шоколадний*. Він утворений від іменника *мулат*, семантика і граматичні властивості якого суперечать умовам нормативно-системного словотворення. Пор.: *На куті великий старовинний парк, один із тих, що їх колись насаджували та поливали в таврійських маєтках заробітчани ..., чії внуки ... ціле літо ... смагляють біля моря до мулатної смаглості* [1, V, с. 181].

Оказіональний характер лексеми *сухарюватий* зумовлений неможливістю поєднання іменникової основи *сухар* із суфіксом *-уват-ий*, який слугує засобом вияву неповноти ознаки якісних прикметників.

Оказіоналізми у творах письменника постають як лаконічні, оригінальні вивтори, які виконують важливу стилістичну функцію в художніх текстах. Вони сприяють семантичній актуалізації певних компонентів тексту. Так, прислівник *кінецьсвітньо* у реченні *Тужно, кінецьсвітньо горять заводи* [1, VII, с. 18] підсилює значення прислівника *тужно*. Префіксально-суфіксальний неологізм *безмускульні*, скомпонований за аналогією із прикметниками *бездушний, безсердечний*, доповнює, конкретизує семантику узуального прикметника *тоненька*. Напр.: *Яцубі просто душа болить дивитись, яка його донька худа, дмухні – й полетить за вітром, плечі стирчать, руки тоненькі, безмускульні...* [1, V, с. 135].

Серед дієслівних оказіоналізмів поширеними є префіксальні та префіксально-суфіксальні деривати *з'яструбів, набідилася, прихвалити, звихрити, озлиднити, провіває*, які виділяються експресією розмовності.

Отже, індивідуально-авторські лексеми у творах О. Гончара служать важливим засобом реалізації індивідуально-авторської концепції світобачення та світо-

відчуття, розкриття внутрішніх інтенцій художніх образів, персонажів. Вони характеризують майстерність письменника, неповторність, самобутність його творчості. Авторські новотвори утворені головним чином за зразком продуктивних словотвірних типів із порушенням законів системної продуктивності, найчастіше вони походять від основ, семантика і граматичні властивості яких суперечать умовам нормативно-системного словотворення.

Бібліографічні посилання

1. **Гончар, О. Т.** Твори: у 7 т. / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988.
2. **Земская, Е. А.** Современный русский язык: Словообразование / Е. А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
3. **Колоїз, Ж.** Індивідуально-авторські інновації як стилістичний засіб національної сміхової культури / Ж. В. Колоїз // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. пр. – Вип. 18. – Ч. 2: Питання менталітету в українській літературі / редкол. А. В. Козлов та ін. – К. : Акцент, 2004. – 740 с.
4. **Льков, А. Г.** Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Льков. – М. : Высш. шк, 1976. – 119 с.
5. **Савчишин, В.** Стилістичні деривати у перекладах Миколи Лукаша / В. Савчишин // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – Вип. XV–XVIII. – 730 с.
6. **Селіванова, О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля ; К, 2006. – 716 с.
7. **Чабаненко, В. А.** Стилістика експресивних засобів української мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.

УДК 007 : 304 6 659.3

Н. І. Іванова

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТУ «ДОНКІХОТСТВО» В КІНОПОВІСТІ О. ДОВЖЕНКА «МІЧУРІН»

Розглянуто комунікативний потенціал концепту «донкіхотство», розкритий О. Довженком при створенні кіноповістей та образу вченого-натураліста Мічуріна.

Ключові слова: комунікативний потенціал, концепт «донкіхотства», О. Довженко, кіноповість «Мічурін».

Рассмотрен коммуникативный потенциал концепта «донкихотство», раскрытый А. Довженко при создании киноповестей и образа ученого-естествоиспытателя Мичуринна.

Ключевые слова: коммуникативный потенциал, концепт «донкихотство», А. Довженко, киноповесть «Мичурин».

The communicative component of the «Don-Quixote» concept, developed in the process of cinema-novella formation as well as the character image of scientist Michurin, is under study in the article.

Key words: communicative component, concept «Don-Quixote», O. Dovzhenko, cinema-novella «Michurin».

Досліджуючи творчість Довженка в різних аспектах, науковці, на жаль, залишили поза увагою вивчення типологічної спорідненості в опануванні письменником мотивів світової літератури і чи не найактуальнішого з них – лицарства як стану душі і духу з очевидною орієнтацією на феномен донкіхотства, де лицар-